

УДК 344.22

БАДЮКОВ Ю.В.

**«ПОГАНЕ ПОВОДЖЕННЯ» ЯК ОЗНАКА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 434 КК УКРАЇНИ**

У статті проаналізована назва норми про відповідальність за погане поводження з військовополоненими (ст. 434 Кримінального кодексу України), вказано на доцільність її зміни. Здійснено огляд бланкетних елементів об'єктивної сторони складу поганого поводження з військовополоненими та визначено зміст норм міжнародного права, яким відповідає перелік заборон, які введено для забезпечення прав військовополонених на рівні національного законодавства. Визначено напрямки удосконалення кримінально-правової заборони, вміщеної у ст. 434 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *військовополонений, погане поводження, кримінальна відповідальність, насильство, жорстокість, імплементація.*

В статье проанализировано название нормы об ответственности за плохое обращение с военнопленными (ст. 434 Уголовного кодекса Украины), указано на целесообразность ее изменения. Осуществлен обзор бланкетных элементов объективной стороны состава плохого обращения с военнопленными и определено содержание норм международного права, которым соответствует перечень запретов, введенных для обеспечения прав военнопленных на уровне национального законодательства. Определены направления совершенствования уголовно-правового запрета, содержащегося в ст. 434 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: *военнопленный, плохое обращение, уголовная ответственность, насилие, жестокость, имплементация.*

The author of the article has analyzed the title of the norm on liability for the ill-treatment of war prisoners (the Art. 434 of the Criminal Code of Ukraine); has indicated the expediency of its change. The author has carried out a review of the blanket elements of the objective aspect of the ill-treatment of war prisoners and has defined the content of international norms, which corresponds to the list of prohibitions introduced to ensure the rights of war prisoners at the level of national legislation. The directions of improving criminal legal prohibition, contained in the Art. 434 of the Criminal Code of Ukraine have been determined.

Key words: *war prisoner, ill-treatment, criminal liability, violence, cruelty, implementation.*

Вступ. Тривалий час низка приписів Кримінального кодексу України (далі – КК України) перебувала у статичному стані: вони не використовувались у практиці правоохоронної діяльності й не привертала уваги науковців. Такі норми вважалися «мертвими», адже в Україні фактично не існували умови, за яких виникали потреби й підстави їх застосування. Насамперед йдеться про злочини, що можуть вчинятися лише під час воєнних дій або збройного конфлікту. Такий стереотип у сприйнятті криміналістами деяких реально існуючих кримінально-правових заборон сприяв тому, що їх наукові розробки, міркування про проблеми оцінки їх досконалості, їх тлумачення майже повністю перемістилися в царину міжнародно-правової доктрини. Справді, питання правил ведення війни або «право війни» розглядається саме міжнародним, а точніше міжнародним гуманітарним правом (далі – МГП), оскільки в збройному протистоянні, як правило, зачіпаються інтереси кількох держав – учасниць конфлікту. До цього ж регламентація таких взаємин здійсню-

© БАДЮКОВ Ю.В. – здобувач кафедри кримінального права і кримінології (Харківський національний університет внутрішніх справ)

ється міжнародно-правовими актами (таких, зокрема, як Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них).

Стрімкі зміни воєнно-політичної обстановки, які відбулися в Україні в другому десятилітті XXI ст. (окупація Російською Федерацією території Кримського півострову й воєнні дії у східному регіоні України, проведення на цій території Антитерористичної операції з подальшою трансформацією її в Операцію Об'єднаних сил) внесли значні корективи у напрями розвитку вітчизняної правової науки. Зокрема, значно змінилася оцінка актуальності кримінально-правових досліджень правопорушень, вчинюваних у воєнний час, в обстановці збройного конфлікту. Ці обставини підштовхують науку кримінального права звернути додаткову увагу на відповідність окремих норм КК України наявним міжнародним стандартам і правилам, а також правовим наслідкам їх порушення. Зокрема, йдеться і про положення ст. 434 КК України, якою передбачено відповідальність за погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину.

В основу аналізованого складу злочину покладено категорію «погане поводження». На наш погляд, ця ознака не відповідає кримінально-правовому уявленню про кримінально-правову заборону (злочин). До того ж ним не оперує ані Женевська конвенція 1949 р. про поводження з військовополоненими (далі – III Женевська конвенція) [4], ані Додатковий протокол I 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року [1]. Недоліків не позбавлена і диспозиція статті, текст якої прямо не вказує на притаманну їй бланкетність (що визначає наявність так званої «прихованої» її бланкетності), що не сприяє чіткому уявленню про зміст вміщеної до неї кримінально-правової заборони та перешкоджає правильній реалізації її на практиці.

Окремі питання кримінально-правової характеристики насильницьких, воєнних та військових злочинів (зокрема, поганого поводження з військовополоненими) розглядали Г. Анісімов, В. Базов, А. Блага, В. Бодаєвський, А. Васильєв, В. Гришук, С. Денисов, Ю. Дзюба, С. Дячук, В. Ємельянов, О. Житний, М. Карпенко, В. Касинюк, В. Клименко, С. Кучевська, А. Мухамеджанова, В. Навроцький, М. Панов, В. Попович, А. Савченко, М. Хавронюк, С. Харитонов, О. Храмов та деякі інші фахівці. Водночас комплексний аналіз складу злочинного (поганого) поводження з військовополоненими як військового злочину поки що не був охоплений увагою дослідників. Зокрема, наукою не визначено остаточно як змісту застосованих у нормі термінів, так і не надано ґрунтовної характеристики ознак складу злочину, передбаченого ст. 434 КК України.

Постановка завдання. Метою публікації є надання характеристики критерію «погане» у контексті норми внутрішнього кримінального права, якою передбачена кримінальна відповідальність за порушення стандартів поводження з військовополоненими, аналіз приписів міжнародних документів щодо визначення форм караного поводження з військовополоненими.

Результати дослідження. Аналізуючи положення статті 434 КК України, можна навіть неозброєним оком побачити, що назва статті та зміст її диспозиції є досить вразливими для критики в частині вичерпного й зрозумілого відображення передбаченої в ній кримінально-правової заборони та визначення суспільно небезпечного діяння, котре є підставою кримінальної відповідальності за погане поводження з військовополоненими. Оскільки обговорити всі наявні в зазначеній нормі «дефекти» в межах окремої публікації навряд чи можливо, звернемо увагу на деякі з них.

Так, виходячи з назви ст. 434 КК України, криміналізоване нею діяння має певну оціночну властивість – є «поганим». Підкреслимо: не «суспільно небезпечним», не «тяжким» чи, наприклад, таким, що «порушує норми міжнародного права», а лише «поганим». Доцільно звернути увагу на унікальність цієї ознаки в кримінальному законі. У жодній статті чинного КК України не застосовано цього терміна. Навіть у тих нормах, де його використання виглядало би досить логічним, законодавцем використано інші ознаки (наприклад, «неналежне» – як негативна ознака виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України), виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України) тощо).

Поганим може бути ставлення до речей, до тварин, але аж ніяк до інших людей. Навіть у статті КК України, якою криміналізовано поведінку, яка фактично полягає в поганому поводженні з тваринами (позбавлення тварини їжі або пиття, нанесення тілесних ушкоджень тощо), законодавець говорить про жорстоке поводження із цими живими істотами (ст. 299 КК України).

I, відверто кажучи, навряд чи можна очікувати, що ставлення до військовополонених буде саме «добрим» (адже саме це слово є антонімом слову «погане»), адже вони є людьми, які умисно взяли в руки зброю та були готові вбивати інших людей. Втім, це не означає, що ставлення до них після їхнього захоплення в полон (чи добровільної здачі в полон) не має бути гуманним.

Звернувшись до словників української мови, можна побачити, що слово «погане» або «поганий» означає: 1. Який не має добрих якостей, властивостей; не такий, як треба; який викликає негативну оцінку. 2. Який не задовольняє поставлених вимог, не відповідає цим вимогам, певним потребам [11, с. 701]. Поганий: 1) який не має добрих якостей, властивостей; 2) який не задовольняє поставлених вимог, не відповідає цим вимогам [5, с. 340]. Наведені тлумачення терміна лише підтверджують той факт, що застосований у заголовку ст. 434 КК України термін неточно відображає зміст злочинного діяння, адже у всіх випадках злочинного поведіння з тими чи іншими об'єктами завжди йдеться про порушення вже наявних правил або стандартів, їх ігнорування, неналежне виконання чи свідоме невиконання. У зв'язку з цим, на наш погляд, більш обгрунтовано позначити сутність передбаченого зазначеною статтею злочину із використанням іншої категорії, наприклад, такої як «порушення правил (стандартів) поведіння з військовополоненими». На таку можливість вказують й наявні у сучасному міжнародному праві документи, які врегульовують суспільні відносини, котрі виникають з приводу поведіння з особами, особиста свобода яких з певних причин обмежена, – Мінімальні стандартні правила поведіння з в'язнями (1955 р.) [9] та Європейські пенітенціарні правила (2006 р.) [2]. Тобто з точки зору міжнародно-правових стандартів такої особі має бути забезпечено певний мінімальний рівень додержання її прав, свобод і законних інтересів, а не невизначене якісно «добре» поведіння.

Розглянемо положення диспозиції статті 434 КК України, що вказують на кримінально каране діяння. Так, у межах об'єктивної сторони складу аналізованого злочину, згідно з чинною редакцією КК України, можна визначити, що суспільно небезпечне діяння, на яке поширюється кримінально карана заборона, полягає у:

- 1) поганому поведінню з військовополоненими, яке мало місце неодноразово;
- 2) поганому поведінню з військовополоненими, що пов'язане з особливою жорстокістю;
- 3) поганому поведінню з військовополоненими, що спрямоване проти хворих і поранених;
- 4) недбалому виконанні обов'язків щодо хворих і поранених (військовополонених) особами, на яких покладено їхнє лікування й піклування про них, за відсутності ознак більш тяжкого злочину.

На жаль, наявні характеристики складу аналізованого злочину, викладені в коментарях до ст. 434 КК України, у навчальній й спеціальній літературі поки що не можна визнати такими, що повною мірою задовольняють потребу вичерпної інтерпретації діяння «погане поведіння з військовополоненими».

Зокрема, об'єктивну сторону цього посягання фахівці описують таким чином: «суспільно небезпечне діяння у формі: 1) поганого поведіння з військовополоненими: а) яке мало місце неодноразово; б) пов'язане з особливою жорстокістю; в) спрямоване проти хворих і поранених; 2) недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених осіб за відсутності ознак більш тяжкого злочину» [8, с. 980; 10, с. 1137; 12, с. 262]. Схожий підхід до характеристики зовнішньої сторони пропонується і М. І. Карпенком, який вказує, що об'єктивну сторону поганого поведіння з військовополоненими становлять дії, які проявляються в заподіянні побоїв, тілесних ушкоджень, які не є тяжкими, позбавленні військовополонених їжі, катуванні, тортурах та інших проявах жорстокості. При цьому погане поведіння з військовополоненими визнається злочином за наявності хоча б однієї з указаних у диспозиції ст. 434 КК обтяжувальних обставин, зокрема: якщо воно мало місце неодноразово або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їхнє лікування і піклування про них [6, с. 196–197].

Такий підхід видається дещо спрощеним, адже він лише частково охоплює складом злочину діяння, що відповідно до визнаних світовою спільнотою міжнародних актів, які стосуються поведіння з військовополоненими, мають вважатися злочинними на рівні національного законодавства.

Як було вказано раніше, складність виділення ознак аналізованого складу злочину пояснюється поєднанням (перетинанням, синтезом) у них вимог національного кримінального, військового, військово-кримінального права, а також міжнародного гуманітарного права, що потребує за їх встановлення звернення до множини правових (внутрішньоправових й міжнародно-правових) джерел. Свого часу саме акти, видані міжнародною спільнотою, вплинули на формування кримінально-правової заборони, що піддається аналізу в цій публікації, й у результаті імплементації стали частиною національного законодавства. Так, відповідно до

ч. 1 ст. 3 КК України «Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизначених принципах і нормах міжнародного права» [7].

Як зазначає І. М. Жаровська, норми III Женевської конвенції і Додаткового протоколу I «Про захист жертв війни» містять у загальному вигляді положення, якими визначено:

1. Заборону катування та правила допиту військовополонених.
2. Право власності.
3. Право на гідні умови життя, належне харчування та житло, медичне забезпечення військовополонених.
4. Право на сповідання релігії.
5. Право на належні умови праці та право на відпочинок.
6. Право на зв'язок із сім'єю, переписку та отримання кореспонденції.
7. Право на справедливий суд [3, с. 352–355].

Безумовно, враховуючи фактичні обмеження, що мають застосовуватися до військовополонених у зв'язку з їхнім особливим статусом (якому іманентно притаманне обмеження особистої свободи), лише деяка частина діянь, які посягають на вищевказані їхні права, можуть вважатися суспільно небезпечними (очевидно, що перед законодавцем також виникло це питання) і, відповідно, можуть визнаватися злочином (наприклад, навряд чи військовополоненому можна дозволити володіти зброєю чи боєприпасами або вільно пересуватись територією країни). На наш погляд, такими слід визнавати: 1) вчинення будь-якого незаконного акту (дії чи бездіяльності), що спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого (аналогами цього є злочини, за які відповідно до положень чинного КК України настає відповідальність за ст. ст. 115, 121, 122, 125, а також 139, 140 тощо); 2) застосування фізичного калічення, а також видалення тканин чи органів для пересадки (аналоги – ст. 127, 143, 144 КК України); 3) проведення медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які необґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування (аналоги – ст. 141, 142 КК України).

Інші діяння, що заборонені (визначені як протиправні) III Женевською конвенцією (залежання, образи чи інші посягання на честь та гідність, застосування репресалій, а також вилучення майна), навряд чи мають рівень суспільної небезпеки, достатній для визнання їх злочинами, однак також мають визнаватися правопорушеннями та передбачати, зокрема, дисциплінарну відповідальність.

Здійснивши порівняльний аналіз норми чинного КК України щодо відповідальності за посягання на права військовополонених (ст. 434 КК України) та положень міжнародних документів, можна зробити висновок, що кримінально-правовою заборонаю, згідно з КК України, не охоплено застосування до військовополоненого насильства для отримання інформації, проведення медичних чи наукових експериментів, насильницьке донорство, вилучення органів або тканин з метою їх трансплантації тощо. Це потребує більш глибокого подальшого опрацювання ознак об'єктивної сторони складу поганого поведіння з військовополоненими.

Висновки. Проведеним дослідженням встановлено, що закріплена у ст. 434 КК України кримінально-правова заборона поганого поведіння з військовополоненими потребує системних змін, що стосуються як формулювання назви статті, що має вказувати не на оціночне «погане» поведіння, а на конкретні порушення правил (стандартів), так і диспозиції норми за рахунок розширення переліку суспільно небезпечних діянь, які тягнуть настання кримінальної відповідальності. Разом із цим ознаки об'єктивної сторони складу злочину потребують подальшого аналізу в частині визначення способів вчинення суспільно небезпечного діяння та його наслідків з метою встановлення відповідності складу нормам міжнародних документів.

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 21.11.2018).
2. Європейські пенітенціарні правила. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_032/print1382087567336851. (дата звернення: 21.11.2018)
3. Жаровська І.М. Проблеми впровадження міжнародних стандартів у сферу прав військовополонених. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 813. С. 350–355.

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 21.11.2018).
5. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОРУМ, 2002. 540 с.
6. Карпенко М.І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посібник / за заг. ред. д.ю.н., проф. В.К. Матвійчука. Київ: ВД Дакор, 2013. 472 с.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1459194719931410> (дата звернення: 21.11.2018).
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 1040 с.
9. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212/print1389942907975600 (дата звернення: 21.11.2018).
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т. 2 / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 624 с.
11. Словник української мови: в 11 томах / Білодід І.К., Бурячок А.А. та ін. Київ: Наук. думка, 1976. Том 6. 832 с.
12. Хавронюк М.І. Військові злочини: комент. законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ: А.С.К., 2003. 272 с.

УДК 343.34

БУРАНГУЛОВ А.В.

РОЛЬ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНИХ ПЕРЕМОВНИКІВ ДЛЯ УЧАСТІ У ПРОВЕДЕННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗАТРИМАННЯ ОЗБРОСНИХ ЗЛОЧИНЦІВ І ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

У статті досліджено питання професійної підготовки поліцейських до переговорів зі злочинцями під час проведення спеціальних операцій із затримання озброєних злочинців і звільнення заручників. Визначено й обґрунтовано умови ефективної підготовки парламентарів.

Ключові слова: *парламентер, переговори, спеціальні операції, професійна підготовка, звільнення заручників.*

В статье исследованы вопросы профессиональной подготовки полицейских к переговорам с преступниками во время проведения специальных операций по задержанию вооруженных преступников и освобождению заложников. Определены и обоснованы условия эффективной подготовки переговорщиков.

Ключевые слова: *переговорщик, переговоры, специальные операции, профессиональная подготовка, освобождение заложников.*

This article explores the issues of professional training of police officers for negotiations with criminals during special operations to detain armed criminals and release hostages. The conditions for effective training of negotiators are determined.

Key words: *negotiator, negotiations, special operations, professional training, release of hostages.*